

ДОКУМЕНТИ

Историјски музеји, као специфичне културно-историјске и научне установе, имају за циљ да својим повременим или сталним изложбама на музеолошки начин прикажу општи историјски развитак једног народа, једну појаву, догађај или личност, служећи се у најширем смислу речи најразноврснијим историјским изворима (у музеју — музејском грађом). Међу њима велику групу историјских извора чини целокупна досадашња писмена заоставштина, „архивска грађа која настаје у друштвеном, привредном, правном, политичком и културном животу сваког народа. Она се ствара у току рада државних органа, привредних организација, културних установа и појединаца, свих правних и физичких лица како у свом пословању тако и у свим другим видовима живота“.¹

Настајање писаних историјских извора, сведочанстава о току историјског трајања и збивања, на основу којих је могуће реконструисати прошлост, било је различито у различитим историјским периодима. У средњем веку њихов број и врста су релативно скромни и ограничени одређеном формом, да би се са развојем градова, привредним и техничким преображајем у XIX и XX веку њихов број, врста и облик знатно повећали. Појава и употреба савремених техничких средстава (штампе, писаће машине, разних апарата за умножавање) условила је и постојање великог броја репродуковане архивске грађе.

Уопште, постојање великог броја различитих историјских извора, нарочито писаних, створило је потребу за разврставањем извора на основу њихове вредности за истраживање и установљавање историјске истине. Са овог становишта, тј. критике извора, која у стручном смислу подразумева утврђивање степена веродостојности и оригиналности извора, у историјској методологији извршена је подела извора.² На основу разврставања у оквиру ове поделе могуће је одредити вредност одређеног историјског извора и кроз даље поступке сачинити историјску синтезу о једној појави или догађају из прошлости.

¹ Из архивистике, Приручник за службенике архива, Београд, 1959, стр. 67.

² Др Сима Ђирковић, Увод у историјске студије (према белешкама са предавања), Филозофски факултет, Београд, 1975. — Усвојена подела историјских извора: — у односу историјских извора према догађајима о којима говоре — на изворе првог и другог реда;

— у односу историјских извора према истраживачу — на примарне и секундарне;

— у односу историјских извора према њиховој садржајној вредности — на остатке и традицију;

— у односу историјских извора према самом садржају — на изворе за историју појединих научних дисциплина (историју привреде, права, друштва, уметности и друге);

— у односу историјских извора према пореклу — на разне врсте (повеље, извештаје, акте, плакате, новине, новац, медаље).

Помоћу анализе, која је саставни део критике извора и подразумева познавање спољне и унутрашње структуре докумената (врста пергаментна и папира употребљаваног у одређеном времену), писма, начина украшавања и одређене форме како се пишу поједине врсте докумената, тј. делова из којих се састоје и елемената оверавања (датум, печат, потпис) који имају за циљ да пруже јемство о аутентичности документа, могуће је релативно лако установити о којој је врсти документа реч (повеља, диплома, писмо, записник, меница и др.) и ком времену припада. Иако су се број и врста докумената до наших дана огромно повећали, документи у својој унутрашњој структури нису савсвим изгубили и изменили своје уобичајене саставне делове, мада у тренуцима општег културног опадања и разарања губе своје устаљене форме.

У припремном, истраживачком поступку за реализовање комплексне изложбе, која такође чини историјску синтезу изражену на музеолошки начин, нужно је послужити се методом критике извора да би се, када је реч о документима, одабрао онај који ће на изложби, својом садржином и изгледом, научно доказати и уз остале експонате објаснити установљену историјску истину.

Приликом музеолошког приказивања појава из друштвених и политичких односа једног времена, одговарајући документ као експонат имаће у односу на остале примаран, изворни значај, који ће непосредно посведочити о одређеној историјској чињеници. Ако је за један документ приликом истраживања и одабирања установљено да припада категорији извора првога реда, да је у непосредној вези са одређеним догађајем, да је његов аутор био у могућности да објективно забележи тај догађај, и да је у односу на истраживача извор од примарног значаја, док према својој садржајној вредности припада групи извора-остатака, а не традицији, онда ће он својим садржајем и обликом одређену тему и научно доказати. Самим тим питање излагања докумената на изложбама историјских музеја више не би смело да буде спорно, већ неопходно. Немогуће је музеолошки обрадити тему као што је, на пример, устанак 1804. године, а да се међу најзначајнијим документима не нађу они који непосредно сведоче о друштвено-економским приликама уочи устанка, о „сечи кнезова“, набавци оружја, устаничким бојевима, формирању и делатности Правитељствујућег совјета и других органа власти, односу великих сила према устанку и устаницима, закључењу Букурешког мировног уговора итд.

Поред ове, најзначајније намене, документ на изложбама историјских музеја може имати и илустративни значај. Документи који су категорисани као извори другог реда, па посредно говоре о одређеним појавама и догађајима, као и они који по садржајној вредности припадају традицији (мемоари, дневници и сл.), могу бити заступљени на изложби у илустративном смислу, нарочито када је, на пример, потребно приказати делатност одређене организације, установе или личности. Поред докумената изворног карактера, изложени плакати приказују пропагандну делатност једне политичке организације, а одабрани рукописи, мемоари, скице, цртежи и слично најбоље ће илустровати обим рада неке значајне личности у јавном и културном животу, као

што ће разни рачуни, потврде и менице илустровати делатност неке привредне организације задржавајући истовремено и изворни карактер.

Готово да нема теме и области интересантне за историјске музеје која не захтева укључивање докумената као експоната било у изворном, било у илустративном смислу, па на изложбама историјских музеја наилазимо на најразноврсније документе (од средњовековних повеља, писама, извештаја, разних врста уговора, еснафских писама, диплома, плаката, телеграма, до рачуна, меница, тапија, рукописа, итд.).

Овако широке могућности коришћења докумената на изложбама историјских музеја представљају истовремено и опасност да се, уколико се не примени најоштрији критеријум у њиховом одабирању, изложбе претрпају документима. То поред изграђеног и изоштреног критеријума у одабирању докумената као експоната, наравно, у зависности од концепције и теме изложбе, захтева од музејског стручњака и размишљање о бољим могућностима приказивања докумената на самој изложби.

С обзиром на њихов основни задатак, да својом садржином докажу и објасне неку историјску чињеницу а изгледом допринесу стварању опште атмосфере једног времена, документи би се морали излагати у оригиналу. Међутим, како се ово, из разлога безбедности, оправдано избегава (после дужег дејства светлости они постају нечитљиви), осим у случајевима кад су документи репродуковани у већем броју, постављају се у вези с излагањем два важна питања — постизање што веће визуелне сличности копија са оригиналним документима и тумачење њиховог садржаја.

До сада је у већини историјских музеја било уобичајено да се документи излажу, углавном, као копије израђене у техници фотографије, обично лошег квалитета а често и без пратећег текстуалног објашњења. Оваквим излагањем се често много умањује ефекат спољашњег изгледа оригинала а копија лишава своје битне намене (тешко је читљива), да обавести посетиоца о одређеној историјској истини. Међутим, има докумената који садржином свога текста и јасном читљивошћу остављају снажан утисак на посетиоце, па текстуално објашњење може чак и да им смета. Као такав пример могу се навести потресне поруке стрељаних у Крагујевцу октобра 1941, као и писма заговорника из разних концентрационих логора и слично.

Савремена техничка средства за копирање докумената (фотографија, ксерографија или сериграфија) омогућавају да се на папиру који је веома сличан ономе на коме је писан оригинал добију успешне копије, врло блиске оригиналу. Овако припремљене, уз кратку и јасну предметну легенду или цитат изузетно значајног дела текста документа, копије ће омогућити посетиоцу да сазна поруке докумената, чиме ће компонована целина разнородних експоната који објашњавају изложбenu тему добити једну нову димензију.

DOCUMENTS

Les musées historiques ont pour but de démontrer à l'aide de leur exposition le développement général historique d'une nation, une manifestation, un événement ou un personnage, en utilisant les sources historiques les plus diverses (dans les musées — par le matériel de musée). Parmi toutes ces sources une importance spéciale présente la documentation des archives qui se rassemble au cours de la vie sociale, économique, juridique et culturelle de chaque nation. L'existence d'un grand nombre de différentes sortes de sources historiques, particulièrement en écrit, a suscité le besoin de les classer en catégories suivant leur valeur, de les vérifier et d'évaluer les vérités historiques qu'elles nous relèvent (critique des sources).

Les expositions des musées historiques sont en même temps des synthèses historiques exprimées à la manière de musée; les documents choisis pour une exposition déterminée suivant la critique de la source, vérifient par leur contenu et commentent la vérité historique constatée et illustrent les relations et les manifestations nombreuses dans tous les domaines de la vie.

Une destination pareille des documents, en qualité d'exhibits, exige un choix très précis pour leur exposition, ainsi qu'un moyen, le meilleur possible, pour leur présentation. Les documents, par leur contenu et leur apparence, parmi d'autres exhibits, contribuent à la création d'une atmosphère générale d'une époque; il sont accompagnés d'un commentaire textuel bref et précis, en copies qui doivent être visuellement aussi près que possible de l'original.

Ljiljana Stanojević